

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА ЯК ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

Людмила Козак
(Кривий Ріг, Україна)

У статті аналізуються складові комунікативної компетентності майбутніх інженерів, визначаються види мовленнєвої діяльності, якими повинні володіти випускники технічних навчальних закладів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, професійне спілкування.

В статье анализируются составляющие коммуникативной компетентности будущих инженеров, определяются виды языковой деятельности, которыми должны владеть выпускники технических учебных заведений.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, языковая компетентность, профессиональное общение.

The components of communicative competence of the future engineers are analyzed in this article, types of language activity which graduates of technical institutions should have are defined.

Key words: communicative competence, language competence, professional dialogue.

Постановка проблеми. Формування саморозвитку, самовдосконалення особистості сучасного фахівця неможливе без розвитку його комунікативного потенціалу. Сучасні тенденції національної освіти пов'язані з компетентнісним підходом до організації навчання у ВНЗ. З огляду на це одним із найважливіших напрямків вітчизняної освіти є формування комунікативної компетентності майбутнього інженера.

Зважаючи на викладене вище, **актуальність дослідження** полягає у формуванні комунікативної компетентності особистості майбутнього інженера як невід'ємної складової професійної компетентності, необхідної умови професіоналізму.

Мета статті – привернути увагу викладачів до проблеми формування комунікативної компетентності особистості майбутнього інженера, обґрунтувати доцільність використання психолінгвістичного досвіду в навчанні мови та мовлення.

Виклад основного матеріалу. Досвід роботи на першому та другому курсах вищого технічного навчального закладу дозволяє зробити висновок, що сьогодні мовлення студентів не сформовано, що спричинює труднощі в оволодінні професійними навичками. Більшість з них не вміють структурно-композиційно будувати як письмове, так і усне діалогічне висловлювання, не володіють достатнім аргументуванням думок, мають бідний словниковий запас, тобто не вміють вступати в комунікацію у необхідних їм сферах спілкування. Це насамперед пов'язано з недостатньою мовною підготовкою школярів ще в школі, бо учні сьогодні майже не читають художню літературу. Адже загальновідомо, що книги формують свідомість людини, впливають на її почуття.

З огляду на викладене вище, необхідно переосмислити традиційну систему методів формування мовленнєвої та комунікативної компетентності сьогоденного студента. Потребують уваги визначення понять «компетентність» та «комунікативна (мовленнєва) компетентність».

У сучасній психолінгвістиці простежується тенденція розрізнення мовних, мовленнєвих і комунікативних здібностей взаємообумовлених видів компетенцій.

Мовленнєвий напрям компетентнісного підходу до формування особистості майбутнього інженера передбачає вироблення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, розвиток культури мовлення, мовленнєвої творчості, зокрема володіння фаховою термінологією. Методи цього напрямку пов'язані зі сприйманням, розумінням та продукуванням висловлювання, а, отже, стимулюють активну мовленнєву діяльність студентів, формують здатність до самоконтролю результатів фахової мовленнєвої діяльності.

Проблема мовленнєвого розвитку особистості розглядалася багатьма вітчизняними вченими, зокрема С.Караманом, Л.Мацько, Л.Паламар, М.Пентилюк та ін.

Мовленнєва діяльність відбувається за допомогою мовних структур, закладених у психіці людини. Мова і мовлення настільки взаємопов'язані між собою, що вивчати їх окремо не можна.

Психолінгвістичні основи комунікативної (мовленнєвої) компетентності (здібності) у вітчизняній науці були закладені О.О.Потебнею, І.О.Бодуеном де Куртене та Л.В.Щербою. Продовжили цю роботу О.О.Леонтьєв, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.Р.Лурія, О.Демська-Кульчицька, М.Р.Львов, Ю.Д.Апресян, Є.Д.Божович, І.М.Румянцева та ін.

Аналіз наукових праць з цієї проблематики засвідчує, що трактування поняття «комунікативна (мовна) компетенція» не завжди є однозначним. Л.О.Калмикова, Г.В.Калмиков, І.М.Лапшина та Н.В.Харченко відзначають про термінологічну невпорядкованість цього поняття, бо використовуються такі синонімічні терміни як «мовна поінформованість», «мовна відповідність», «лінгвістична компетентність», «мовні уміння і навички», «мовні знання», «мовна компетентність» [6] тощо.

Аналіз різних підходів до трактування комунікативної компетентності засвідчив, що різне трактування цього явища з погляду психології, психолінгвістики та лінгвістики неминучий. Тому аналізуючи комунікативну компетентність інженера необхідно визначитися з власним розумінням дефініції цього поняття.

Мовленнєва компетенція охоплює мовну здатність і точніше пояснює механізми володіння мовою, забезпечує людині оволодіння й володіння мовленням. Мовленнєву здатність визначають як психічну та психофізіологічну функцію людини, що закладена біологічно і генетично, але розвивається соціально.

Мовлення становить собою спосіб формування і формулювання окремих думок; мова є інструментом, знаряддям, за допомогою якого ці думки отримують вербальне оформлення. Мовленнєва діяльність людини є індивідуально реалізованим процесом кодування і декодування інформації у тій або іншій мовній формі.

Під час навчання студент оволодіває індивідуальним кодом і мовою, аби потім з їх допомогою долучитися до світової і національної культури, до знань, закріплених завдяки мовним засобам, зафіксованим і збереженим у писемному мовленні. На індивідуальному рівні мова є одночасно і засобом, за допомогою якого організують безпосереднє спілкування, й умовою набуття узагальненого досвіду конкретною людиною, і формою існування цього досвіду в індивідуальній свідомості.

Удосконалюючи рівень комунікативної компетентності майбутнього інженера, слід вимагати оволодіння різними типами дискурсивного мислення, великою кількістю психолінгвістичних стратегій і тактик розгортання задуму в письмове або діалогічне висловлювання, переходу від однієї моделі породження висловлювання до іншої. Процес породження висловлювання взаємопов'язаний із використанням мовних одиниць усіх рівнів.

Упродовж свого життя людина користується мовленням як способом взаємодії з іншими людьми, як фактором розвитку особистості та соціального розвитку, як формою самовираження та пізнання. Етапи породження зв'язного висловлювання передбачають усвідомлення комунікативного завдання, планування змісту спілкування, формулювання власних думок і розуміння чужих.

Для формування в студентів навичок мовленнєвої комунікації необхідно розвивати такі знання: правильно враховувати ситуацію спілкування, прогнозувати мовленнєву поведінку співрозмовника, стисло формулювати свої думки з порушеного питання або проблеми. Для побудови мовленнєвого повідомлення студентів слід уміти вибрати спосіб передавання інформації: опис, міркування, доказ. Наприклад, усне мовлення буде вирізнятися невербальними засобами передавання інформації, неповними та еліптичними реченнями, стереотипними конструкціями, які спонтанно виникають в уяві мовця. Письмове ж мовлення потребує ретельної підготовки та певної моделі для розгортання задуму в текст. Кожна думка в ньому має бути викладена якнайповніше та найточніше. У писемному мовленні ретельніше відбирається лексика, відсутні вигуки і частки.

Сьогодні все частіше висловлюються думки, що майбутні інженери для вільного володіння усною та писемною формами професійного мовлення повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, бо мовленнєва специфіка спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, які активно обслуговують професійно-виробничу діяльність та науково-виробничу комунікацію, сприяючи її інтелектуалізації.

Термінологія як один із інструментів наукового пізнання має тісний зв'язок з категоріями мислення. Аналіз термінології у контексті дослідження лінгвокреативної діяльності фахівця, впливу людського фактора на розвиток мови є на сьогодні дуже актуальним. За терміном стоїть предмет певної думки, він є носієм певної специфічної інформації, що має цінність у певній понятійній сфері.

Прагнення усвідомити роль термінів у комунікативній компетентності фахівця відчувається вже на початку становлення термінознавства як самостійної галузі. Ще до того, як функції термінів були чітко визначені, існувало переконання, що без оволодіння термінологічними системами неможливі повноцінні процеси у сфері науково-професійної комунікації. Важливість точних висловлювань під час передавання наукової інформації відзначали ряд учених, зокрема А.Пуанкаре, А.Лавуазьє, О.О.Потебня. Кожна наука обов'язково складається із ряду фактів, які утворюють науку, уявлень, що їх викликають, слів, які їх виражають. Слово повинно породжувати уявлення, уявлення – зображувати факт.

Мовний інтелектуалізм індивідуума передбачає аналіз понять, які відображають її інтелектуальну сферу, даючи фахівцеві вихід через мови, через процеси говоріння і розуміння до знання, свідомості, процесів пізнання людини. Здійснюючи когнітивні операції зі структурами знань, ми виконуємо одночасно й комунікативну функцію, оскільки кінцевою метою цього процесу є передавання наших знань іншим.

Безумовно, найбільш доцільним для формування фахової компетентності на основі наукової термінології є використання текстів зі спеціальності. Лише на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, що будуть формувати соціальну комунікацію, тобто комунікативну компетентність інженера.

На підставі результатів досліджень С.Бондаренка, Г.Гецова, Н.Розенберга, О.Шуневича та ін. можна сформулювати деякі закономірності, що є фундаментальними для розроблення інноваційних методик роботи з текстом на комунікативно-стратегічній основі. Насамперед це стосується конспектування та реферування фахового тексту, що розглядається як комплексна мовленнєва діяльність, адже охоплює такі процеси, як читання або слухання тексту, його ідентифікація, декодування, розуміння, трансформація, записування результатів, доопрацювання (доповнення новими відомостями, деталями, оцінками тощо). Записи та опрацювання, крім інформації, здобутої з тексту, містять міркування студентів з приводу опрацьованого тексту, розуміння вжитих фахових термінів, які використовуються для комунікації на усному рівні (під час складання заліків або іспитів).

Формуванню у студентів навичок та вмінь аналітико-синтетичної трансформації науково-технічних текстів різних жанрів буде сприяти ознайомлення їх з двома видами стандартних лексичних засобів:

- лексичні засоби, за допомогою яких структурно оформлюють текст, наприклад, для структурного елемента тема вживають такі засоби: «Стаття має назву...», «Тема статті - ...»; для структурного елемента композиція типовими є такі конструкції: «Стаття починається з...», «Наприкінці статті...»;
- лексичні засоби, за допомогою яких можна передати зміст тексту під час складання реферату, анотації, виступу, статті. Ось тут необхідна вдумлива робота над фаховою термінологією.

Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання багато в чому залежить від системи вправ, послідовно спрямованих на вдумливе засвоєння фахової термінології, що сприятиме формуванню комунікативної компетентності фахівця.

Ефективним є поєднання вправ як репродуктивного характеру, так і творчих. Серед великої кількості репродуктивних вправ ефективним є використання таких: дібрати термін до запропонованих визначень; знайти всі терміни у запропонованому тексті; скласти термінологічний словник до тексту з фахового підручника, давши пояснення термінам.

Вправи творчого спрямування повинні бути складнішими, бо передбачають роботу з різними типами словників та підручниками: у тексті виправити терміни, що вжиті з невласливим для них значенням; знайти у фаховому тексті всі терміни та визначити, чи відповідає це нормативному написанню терміна; складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію тощо.

Використання таких видів роботи допоможе студентам знаходити у текстах неправильно перекладені терміни з російської мови, виправляти помилки та поліпшити свою термінологічну грамотність.

Для закріплення теоретичних знань виконуються вправи для вивчення термінів із фахового тексту, наприклад з економічних дисциплін, які вивчають студенти всіх технічних спеціальностей на четвертому курсі, для того, щоб у дипломному проекті написати розділ «Економіка».

Особливу увагу звертаємо на семантику термінів, оскільки майбутні інженери часто плутають деякі поняття, наприклад: дохід (доходи) – 1) збільшення економічних вигод упродовж звітного періоду у формі набуття або зростання активів чи зменшення зобов'язань, що забезпечує зростання капіталу і не є внесками учасників (акціонерів); 2) гроші або матеріальні цінності, одержані від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності (виторг) і прибуток – 1) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати; 2) перевищення сукупних доходів над сукупними витратами.

Певні труднощі виникають і при доборі термінів-синонімів. Часто студенти плутають поняття, а відтак і терміни, що їх позначають. Наприклад: податок – система обов'язкових платежів підприємств і населення, яка є одним із джерел формування доходів державного бюджету; збір – обов'язковий платіж підприємства або фізичної особи, сплата якого є однією з умов здійснення державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та посадовими особами юридично значущих дій в інтересах платника збору, зокрема й надання певних прав чи видавання ліцензій; акцизний збір – непрямий податок на високорентабельні та монопольні товари або продукцію, включений до їхньої ціни; акциз – непрямий податок на товари і послуги, включені до ціни й сплачувані за рахунок покупців.

Певних результатів формування комунікативної компетентності інженера можна досягти, практикуючи на заняттях такі форми навчання: виступ студентів з короткими (5–7 хвилин) доповідями фахового спрямування (гірництво, програмування, машинобудування, економіка та ін.), ведення діалогів професійного спрямування, проведення рольових ігор та круглих столів.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність інженера – це комплексне утворення, яке дозволяє оперувати смисловою інформацією в процесі мовленнєвого спілкування на рівні професійної компетентності. Основні зусилля викладачів технічного вишу повинні бути спрямовані на розвиток особистості майбутнього фахівця, на формування загальної культури та вдосконалення умінь спілкуватися з людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Е.Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы // Вопр. психологии. – 1997. – № 1. – С. 33-44.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
4. Лурия О.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1998. – 416 с.
5. Потебня А.А. Мысль и язык // Потебня А.А. Эстетика и поэтика – М.: Искусство, 1976. – С. 35-220.
6. Психологія мовлення і психолінгвістика: [Навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів] / Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В.; За заг. ред. Л.О.Калмикової. – К.: Вид-во “Фенікс”, 2008. – 235 с.
7. Румянцева И.М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. – М.: PerSe (Логос), 2004. – 316 с.
8. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.